

Manevî Gelişim: Yorumlar ve Uygulamalar

John M. HULL, Prof. Dr.

İbrahim KAPAKLIKAYA

Birmingham Üniversitesi Eğitim Fakültesi
İngilizceden çeviren

Atıf/©– Hull, John M.(2003). Manevî gelişim: Yorumlar ve uygulamalar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 109-124.

Özet– Bu makalenin ilk bölümünde manevî gelişimin müphemiyeti ele alınmıştır. Tanımlamalar yapmaya çalışmak yerine, bir yandan manevîyi yalnızca biyolojikten, diğer yandan ise daha spesifik nosyonlar olan din ve inançtan ayıran bir dizi yorum sunulmuştur. Manevî gelişimin ayrıca ahlâkî ve sosyal gelişimden farklılığı gösterilmiş ve bu yorumların belirsizliği sahtelik sınırlayıcı nosyonu belirlenmek suretiyle daha da aydınlatılmıştır. Makalenin ikinci kısmında; içinde insan maneviyatının müphemiyeti ve çok katmanlı karakterinin tartışıldığı bir illüstrasyon sunulmaktadır. Seçilen illüstrasyon rekabet illüstrasyonu-
dur ve yüz yüze eğitim durumundan dünya para piyasalarındaki rekabete kadar bir sosyal düzeyler hiyerarşisi içinde analiz edilmektedir. Sonunda insan maneviyatının belirsizliğinin sosyal olarak yapılandırılmış karakterinde, makro ve mikro kozmos arasındaki bağlantılarda yattığı sonucuna varılmaktadır. Maneviyat, daima biyolojîği aşmasına rağmen, bağımlı, sosyal ve somut olarak kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler– Din, İnanç, Gelişim, Manevî Gelişim.

I. Yorumlar

Maneviyat, Din ve İnanç

Kişiliğin oluşumu çocuğun biyolojik yapısında mevcut bulunan ve ancak zamanla gelişen potansiyellerin bütününe gelişimini gerektirir. Olgunlaştıklarında bu potansiyeller biyolojik olanı aşacaklardır. Bunlar arasın-

değerler
eğitimi
dergisi

da *dil, sembolik işlevsellik, öz-bilinç, kişiler arası ilişkiler ve yaratıcılık* yer alır. Manevî olan, bir anlamda biyolojik olanı aşan olarak tanımlanabilir.

Şimdi bunun önemini kavramamıza yardım edecek bir dizi ayrımı ele alalım.¹ Anahtar kavramlar *maneviyat, din ve inançtır*. Bunlar en iyi şekilde ortak merkezli birbiri içinde üç daire olarak tanımlanır. Maneviyat en geniş daire, din orta halka ve inanç en iç dairedir. Maneviyat dini de içerir, ancak daha kapsamlıdır. Bir bütün olarak din maneviyatla ilgilidir, ancak maneviyatın bütünü dinle ilgili değildir. Gerçek anlamda dinî olan her şey ayrıca manevîdir, ancak dinin dışında da maneviyat bulunabilir. Benzer şekilde din kavramı inançtan daha geniştir. İnanç, dinin içinde bir kategoridir. İnanç, dinî ibadet objesine güven dolu bir yanıt olarak düşünülebilir. Ancak dinin, (Hristiyanlık inancı açısından bakıldığında) şükran ve teslis doktrinleri gibi inançla ilgili oldukları düşünülmeyen bir çok yönü vardır.

Diğer yandan, inancın bir psikolojik veya antropolojik kategori olarak görüldüğü bir dizi güncel inanç tanımı bulunmaktadır. Bunlar inancı, yaşama belli bir tarzda yanıt vermeye yönelik oldukça geniş insan potansiyeli olarak değerlendirirler. Bu durumda dinî inanç gerçeğinin yalnızca bir örneğidir (Fowler, 1981). Eğer bu bakış açısını kabul edersek, o zaman dairelerimizi hafifçe değiştirip, maneviyatı en geniş daire olarak tutarken, inancı ortaya ve dini en içe koymalıyız.

Maneviyatın insanın ayrılabilen bir parçası olduğu fikrini mutlaka reddetmeliyiz. Bazıları, eğitim yasası maneviyat, ahlâk ve kültürel atıfta bulunduğunda, bunların insan olmanın unsurları olduğunu düşünebilir. Ancak bunları kısımlar ya da bölümler yerine insanın yönleri ya da boyutları olarak görmek daha iyi olacaktır. Eğer insandan kültürel çıkaracak olursanız, kültürsüz insana sahip olmayacaksınız. İnsan zorunlu olarak kültürel olduğu için, hiç insana sahip olmayacaksınız. Benzer şekilde; fiziksel beden bizim parçamız değil, can ya da ruh parçasına eklenen fiziksel kısımdır. Başka bir bakış açısından bakıldığında fiziksel beden, insan olgusunun bütünüdür. Aynı yolla; maneviyat da belli bir bakış açısından insanın bütünü, sürekli olarak kendisini aşan kişiliktir. Bu nedenle manevî olan, insanoğlunun başarısını ifade eder. Manevî süreç insanlaşma süreciyle aynıdır.

¹ Bundan sonraki bölüm benim "Spirituality, Religion, Faith: Mapping the Territory" başlıklı bir çalışmamın geliştirilmiş halidir. Bkz. *Youth and Policy: The Journal of Critical Analysis*, 65, 48-59, 1999.

İnsan ebeveynden insan olarak doğar. Yaratılış düzeni içinde insan olma kalitesi hiçbir derecelendirmeye izin vermez. Bu olgu, insan haklarının temelidir. Ancak insanoğlu insanlığını kaybedebilir. Bu nedenle mutlak anlamda kişinin insan olarak doğduğunu kabul etsek de, ayrıca insanlığı başardığımız göreceli bir alan vardır. Maneviyat gelişmediği zaman insanoğlunun önemli bir parçasından yoksun olduğunu düşünmemeliyiz. Benzer şekilde, ahlâkî kişiden bahsettiğimiz zaman da bir bölüme ya da kısma değil, daha çok ahlâkî olarak hareket eden bir bütün kişiye atıfta bulunuruz. Görev, yükümlülük, doğru ve yanlış kategorileri altında düşünüldüğünde, kişi ahlâk boyutu içinde değerlendirilmektedir. Ahlâka uymayan insanın, nihaî bir amaç olması gereken insanlığını kaybettiğine dair önemli bir kanaat mevcuttur.

Kültürel, zihinsel, sosyal ve manevî olanın hepsi bizi biyolojik olanın üzerine yükselten insan olmaya işaret eder. Bütün bunlar, içinde biyolojinin aşıldığı insanî yaşamın değişik yönleridir. Bunlardan hangisinin potansiyel ve hangisinin gerçekleşmiş olduğunu ayırt etmeliyiz. Biyolojik olan, tıpkı parçası olduğu tabiat âlemi gibi, manevî bir potansiyele sahiptir.

Manevî; biyolojik doğamızın potansiyelini önceki düzeyleri aşarak gerçekleştirdiğimiz yolu ifade eder. Konuşmada bedenimizin sınırlarını aşarız; hayallerimizde yer ve zamanın sınırlarını aşarız; yaratıcılıkta bireysel deneyimlerimizin sınırlarını aşarız; matematiksel düşüncede özgünün sınırlarını aşarız ve müzikte saf gürültüyü aşarız. Bütün bu gibi aşmalarda, insanoğlunun maneviyatının gerçekleştiğini algılarız.

Maneviyat ve Din

Dinde, daha ileri aşkınlık olmayan bir aşkınlık varsayarak, insanlığımızın ilerisine geçeriz. Daha yüksek bir aşkınlığın bulunmadığı bir aşkınlıkla karşılaştığımız ya da böyle bir aşkınlığı kavradığımızda, bunu nihaî olarak görür ve *kutsal*, *mutlak* ya da *Tanrı* olarak adlandırırız. Dinde manevînin karakteristiği olan aşkınlık, en yüksek düzeyini bulabileceğinden, dini manevî arayışın zirvesi olarak tanımlayabiliriz. “Bulabileceği” kelimesini kullandık çünkü burada iki noktada ifadeyi yumuşatmamız gerekiyor. Birincisi; dinî olmayan manevî biçimleri olduğunu unutmamalıyız. İkincisi; dinin yoz, sahte hâle gelebilecek ve işaret etmesi gereken aşkınlığa ulaşamayacak biçimleri bulunmaktadır. Din dışı maneviyat nedir? Daireleri hatırlayalım –en geniş sanat, müzik ve bilimin maneviyatını göstermektedir. Bu şekilde konuştuğu-

muzda, sanat, edebiyat ve bilimin insanlığımızı “sırf biyolojik” olmanın üstünde bir seviyeye yükseltmeye katkıda bulunduğunu ifade etmiş oluruz. İnsanlığımızı genişletenle onu aşanı birbirinden ayırmalıyız. Örneğin tekerlek yalnızca ayağın uzantısıdır. Ayağın yaptığını yapar, ancak daha hızlı yapar. Vinç, elin bir uzantısıdır. Elin yaptığını, eşyayı kaldırma işini yapar, ancak el için çok ağır gelen şeyleri kaldırabilir. Diğer yandan, sanat mevcut öz-bilinç düzeyimizi aşarak mevcut insanlığımızı aşabilir. Bilim ise mevcut bilgimizi ve dünyadaki yerimize ilişkin görüşümüzü aşarak mevcut insanlığımızı aşabilir. Tekerlek ya da vinç yalnızca duyarımızın ve bedenlerimizin sınırlarını aşabilir. Ancak sanat ve bilim dilimizin, düşüncelerimizin, hayalimizin sınırlarını aşarak, bizi yeni ontolojik düzeyimize yükseltir. Bu nedenle din dışı manevî gelişmeden söz etmeliyiz.

Din yalnızca duyarımız ya da bilginin aynı düzeyde genişletilmesini sağlamaz, bizi yeni bir düzeye yükseltir. Din, bütün insanî başarılarımızı kendisini aşma nüfuz alanına koyarak, görecelileştirir. Din insan yaşamını nihai sınırlarına yerleştirir. Böylece din yoluyla *sınırlı*, kendisinin sınırsızın huzurundaki sınırlı olduğunu keşfeder. *Fanî*, din yoluyla kendisinin ebedî ile karşı karşıya olduğunu keşfeder. Mükemmel aşkın huzurunda, *kısmî aşk* kendisinin kısmî olduğunu keşfeder.

Maneviyat, Ahlâklılık, Kültürel ve Toplumsal Arasındaki Farklar

İnsanlaştırıcı güçleri birbirine bağlayanın ne olduğunu gördük ve gerçek dinin, her ne kadar tek yol olmasa ve yozlaşabilse de, en yüksek maneviyat potansiyeline sahip olduğunu ifade ettik. Şimdi bunlar arasındaki farkı ele almalıyız. Kültür; insan yaşamını sembolik bir çerçeveye yerleştiren mitler, aksiyonlar ve kurumlar bütünü olarak tanımlanabilir. Kültür insanoglunu yalnızca biyolojinin üzerine yükseltir ve bu nedenle manevî bir boyuta sahiptir. Kültürün manevî boyutunun ayırt edici yönü; bir kültürün manevî olduğundan söz ettiğimizde, onun insanların gerçek insan olmada daha önceki başarıları aşmaya yardım etmesinden söz ediyor olmamızdır. Kültürün kendisine atıfta bulunduğumuzda, o zaman kültürün çeşitli unsurlarıyla, kültürü oluşturan semboller, aksiyonlar ve kurumların fiilen nasıl işlev gördüğüyle ilgileniriz. Aynıısı ahlâk için de geçerlidir. Ahlâk bizim diğer insanları ve onlara karşı görevlerimizi değerlendirmemizi sağlar ve böylece bizim kendi egoizmimizi aşmamıza yardım eder. Manevî kişinin ahlâkî bir yaşama sahip olma-

ması güçtür, ancak öbür yandan manevî kişi görev ve yükümlülükle değil, ahlâk alanını aşan nitelikler olan özgürlük ve neşe ile yaşar.

Çocuklar doğru ve yanlış nosyonlarını değerlendirdikleri zaman ahlâkî olarak eğitilmiştir ve önceki ahlâkî gelişim düzeylerinin ilerisine geçerler. Ancak özgürlük ve başkalarıyla dayanışma içinde yaşamayı sevmekten ilham aldıklarında, manevî olarak eğitilmişler demektir. Eğer bu ilham *en yücenin*, kendisini aşan ya da *en yücenin* insanî kavramlarının huzurunda gerçekleşiyorsa, o zaman çocuklar dinî olarak eğitilmiş demektir.

Çocuklar sosyal olarak eğitildiklerinde, toplumu, toplumun nasıl işlediğini, çeşitli aile tiplerini ve benzerlerini öğrenirler. Ancak bu, toplumu insaniyet makamının eleştirel normuna yükseltmez. Sadece sosyal eğitim, öğrencilerin, daha fazla insan olma yüksek olasılığı ışığında toplumun eleştirmeni haline gelmelerine yardım edemez. Bu, sosyal eğitimin manevî işlevidir ve sosyal eğitim bu eleştirel insanlaştırıcı boyut dahil edilmedikçe manevî haline gelmez.

Maneviyatta, Kültürde ve Ahlâkta Sahtelik

Sahte ahlâk kavramı, terim bağlamında bir çelişki midir? Burada saptırılmış bilinçten ve ahlâksal gelişimin aşamalarında ilerleyen bireyin, önceki aşamalarının sahte olduğunun ortaya çıkmasından söz ediyoruz. Eğer kişi daha yüksek aşamaların sorumluluklarından korktuğu için alçak bir aşamada kalırsa, içinde bulunduğu aşamanın daha öncekinden daha yüksek olması gerçeğine rağmen, ahlâkî sahte hâle gelebilir. Bu nedenle burada yanıltmış ya da geçersiz bir ahlâk bulunabileceği açıktır.

Sahte kültür olabilir mi? Bir kültürü, empoze edilmiş ya da ithal edilmiş mitler, topluma dışarıdan getirilmiş kurumlar ve semboller bütünü olması ve bu nedenle kendi köklerine yabancı hale gelmesi bağlamında, yapay olarak tanımlayabilir miyiz? Dev uluslar arası şirketlerin daha zayıf bir kültürü kendi sloganları ve ürünleriyle işgal etmesiyle bir tüketim kültürü yaratıldığında bu durum gerçekleşir. Ayrıca Güney Afrika'daki eski ırkçı kültür gibi bozulmuş ya da ahlâksız bir kültürden de söz edebiliriz.

Sahte maneviyat olabilir mi? Fertlerini daha insanî olduğu sanılan ancak aslında olmayan bir şeyle eski insanlık idraklerini aşmaya davet eden bir toplum varsayalım. Ekonomistler piyasa toplumunun egemenliğini savunurken, “*rasyonel insan*”ın, en fazla kâr elde etme peşinde koşan ve tamamen bu arzuyla motive edilen kişi olduğu iddiası,

insan doğasına en uygun gerçek gibi görünüyor. Bu, sahte bir maneviyata teşvik etmek değil midir? Burada en gerçek insanın ne olduğuna karar vermede, değerlerin merkezî önemiyle karşı karşıya geliyoruz. Daha fazla kâr elde etmeye yönelik olarak kendi çıkarıyla motive olan kişi, insanlığımızın en gerçek resmini sunmamaktadır. Annesinin memesini emen bebek bile ondan daha gerçektir. Bu karşılıklı bağımlılık, bu ihtiyaç ve onun karşılanması alışverişi, piyasa insanının durumundan daha gerçek bir insanî durumdur. En insanî doğamız özgürlük, karşılıklı bağımlılık ve sevgi ilişkilerimizde bulunur. Eğer buna inanmıyorsanız, o zaman farklı değerler benimsersiniz. Ben, değerlerimin ışığında piyasa maneviyatının sahte bir maneviyat olduğunu düşünüyorum. Bu maneviyat gerçekten de insanın daha önceki modellerini aşar, ancak bu aşma sahteleşmeye götürür.

Para kültürü insanlara ne olabileceklerine ilişkin dönüştürücü hayaller sunar. İngiltere’de her hafta piyango şirketlerinin yaptığı propagandalar bu hayalleri teşvik etmektedir. Bu propagandalar hayali sürüklemekte ve öz-imağı kontrol etmekte, insanların umutlarını şekillendirmektedir. Bu para kültürü insan ilişkilerini etkilemekte ve insan yaşamını değerli kıldığı düşünülen şeyleri değiştirmektedir (Hull, 1999). Bu nedenle para kültürü bir maneviyat –sahte bir maneviyat– yaratmaktadır. Bu bize insan yaşamının var olmaktan değil, sahip olmaktan oluştuğunu söyleyen; bizi sevgi yoluyla değil güç yoluyla değiştirmeyi vaat eden sahte bir maneviyattır. Bu maneviyat insan dayanışmasını yok ederek, onun yerine rekabetçi bireycilik toplumunu koymaktadır. Bunun anlamı paranın kendisinin bir tür sahte maneviyat olduğu değildir. Yoksulluk ve korkuyu yenmek için mutlaka paranın gücünü aramalıyız, ancak paraya daha fazla para getirme potansiyeline sahip olduğu için değer vermeye başlamış, zenginliği nihai amaç haline getirmiş, bütün insanların özgürlük ve saygınlığı yerine zenginliği ikame etmişsek insan ürünü olan parayı insanlıktan uzaklaşmak (*dehumanisation*) için manevî bir güç haline dönüştürmüş oluruz.

Para benliğin sembolü olduğu gibi, Tanrı da benliğin sembolüdür. Ancak iki benlik modeli birbirinden ayrıldığı ve para tanrılaştığı zaman, iki maneviyat birbiriyle çatışır ve mutlaka bunlar arasında bir seçim yapmak zorunda kalırız (Hull, 1996a).²

² Para ve Tanrı hakkındaki çeşitli makalelerim Almancaya çevrildi ve 2000 yılında *Gott und Geld* adı altında yayımlandı (Zürich, İsviçre: KIK Verlag).

Sahte Din

Dinler az ya da çok sistematize edilmiş, insanoğlunu *en yüceye* açık hale getirerek insanlık sınırlarına taşıma girişiminde bulunan; konuşma, eylem ve kurumlar bütünüdür. Böylece dinler insan maneviyatının en gelişmiş biçimlerini temsil eder. Neyi *en yüce* olarak kabul ederseniz, o sizin dininiz olacaktır. Bu nedenle hem gerçek hem de sahte dinden söz edebiliriz. Gerçek din insanları gerçek kutsalın huzuruna götüren, kutsal statüyü hak eden, Tanrı karakterini haiz olan dindir. Sahte din; canlı Tanrı, gerçek *en yüce* yerine sahte *en yüceyi*, sahte Tanrıyı koyan dindir. Sahte din putçuluktur. Dönüştürücü ve özgürleştirici sanatı; yozlaşmış, tamamen kendi kendini aldatmaya dönmüş dinlerinden daha gerçek anlamda manevî olan, paranın *en yüce* olarak kabul edildiği kültürler olabilir.

Din, artık bütün insanlığı *en yücenin* huzurunda mükemmel insanlığın eşğine getirmeyi değil, diğer insanların dinleri ve inançları hakkında olumsuz imajlar oluşturarak kolektif kimlik inşa etmeyi amaçladığında, bu din “dincilik” (*religionism*) olarak adlandırılabilir (Hull, 1998; 2000). Dincilik, kendi içine dönen din, kendi içinde amaç haline gelen din, kendisinin bir araç olduğunu unutan ve kendisinin arayışın amacı olduğunu düşünen dindir. Bu nedenle din de para da araçtır. Kendilerini aşan maksatlara hizmet ederler. Eğer bunlardan birisi kendi içinde bir amaç haline dönüşürse, sahte bir din, bir dincilik ya da içinde paranın kutsal haline geldiği bir kültür durumuna gelir.

İnanç (İman)

Maneviyat gerçek insanlığın başarılmasını ifade eder ve dinler bunun *en yücenin* huzurunda yapılmasının aracıdır. Her ne kadar manevî ve dinî kişi belli tutumlara sahip olsa da, ne maneviyat ne de din kendi içinde bir yaklaşımdır. İnanç bir tutumdur. Eğer inancın geniş yorumunu kabul edersek, inanç maneviyatın sübjektif bir yönüdür. Eğer inancın daha dar, daha dindar anlamını kabul edersek, dinin sübjektif bir yaklaşımıdır. İnanç maneviyat ya da din tarafından ortaya konulan konulara olumlu yanıttır. İnancın yanıt için insanî potansiyel olduğu geniş anlamda, inançsız dinden değil, dinsiz inançtan söz edebiliriz. İnanç geniş anlamda anlaşıldığında; insanın aşkınlığına yönelik kabul yaklaşımıdır ve dinî inancın dar anlamında inanç, *en yüce*

nin sembollerine yöneltilecektir. Din araçtır, maneviyat ise hedef. İman aracın hedefe götüreceğine güvenmektir. İnanç dinden dine değişecektir. Budist inancı ayrıntı bakımından Hristiyan inancıyla aynı değildir. İnancın, orijinalinde bir Hristiyan kavramı olduğunu hatırlamalı ve bunu diğer dinî geleneklere uygulamada dikkatli olmalıyız.

II. Uygulamalar

Maneviyatın Müphemiyeti

Bu değerlendirmelerin ilk kısmında, eğitimde maneviyat hakkındaki tartışmanın anahtar terimlerinin bir yorumunu sundum. Şimdi bu yaklaşımın globalleşmiş finans kültürü içinde yaşamının yarattığı sorunlara uygulanması hakkında bazı öneriler sunmak istiyorum.

Birincisi; maneviyatın derin müphemiyeti ile başa çıkmalıyız (Hull, 1996b). Bunlar gerçek ve sahte maneviyatlardır ve bütün insanî ilhamlar ve başarılar, kendi kendini aldatmaya yönelik eğilimimiz nedeniyle, gerçek ile sahteliğin karışımını içerir. Üstelik insanoğlunun kendisi belirsizdir. İnsanî gelişim için hedefler belirlemede umutlarımız tarafından yönlendirilir ve korkularımız tarafından aldatılırız. Büyük din gelenekleri tarafından yüceltilen gerçek insan imajlarının oynamaları gereken hayati bir rol vardır. Bize hayallerimizi genişleten modeller ve insan olma potansiyelimizin mevcut gerçekleşmesini yenmek için teknikler sunarlar. Dinler bize maneviyatın müphemliği içinde rehberlik ederler, ancak dinlerin kendileri de müphemiyetten uzak olmadıkları için, onlar da belirsizlik sorununu çözmezler. Bu nedenle bizim konumuz sürekli öz-eleştiri, sürekli göreceliği benimseme ve geleceğe umut içinde uzanırken, başardıklarımızı korumaya hazır olmamızdır.

Rekabet

Eğitimde ve daha geniş toplumda bir çatışma örneği ve manevî gelişim için kritik bir test olarak rekabet sorununu seçeceğim. Bu yolla, durumumuzun belirsizliğini gösterebilecek ve aynı zamanda günümüzde maneviyat eğitimiyle ilgilenenler için bir argüman geliştirebileceğiz.

Zafer ya da ustalık için bir başka kişiyle mücadele ettiğimiz zaman rekabet doğar. Yalnızca canlılar rekabet eder. Her ne kadar fırtına için-

de bir çok yağmur damlaları bulunmaktaysa da, onların birbiriyle rekabet ettiğini söyleyemeyiz. Ancak binlerce spermin dişi yumurta için rekabet ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bitkilerin, birbiriyle mücadele ederek güneş ve yağmur için rekabet ettiğini söyleyebiliriz. Sperm ve bitki örneklerinde rekabet bilinçli olmasa da yine de maksatlardır.

Bilinçli varlıklar diğer varlıklarla ve kendi aralarında maksatlı bir şekilde mücadele ettikleri zaman, tam anlamıyla rekabetten söz edebiliriz.

Rekabet her tarafımızdadır. Ebeveynimizin dikkatini çekmek için erkek ve kız kardeşlerimizle rekabet ederiz; sporda rekabet ederiz; okulda rekabetçi sınavlarda akademik başarı kazanmak için rekabet ederiz ve seçtiğimiz kariyerimizde başarı kazanmak için yetişkin yaşamımızda rekabet ederiz. Uluslar birbirleriyle rekabet eder ve dünyanın para birimleri de rekabet eder.

Rekabetin Ahlâkîliği

Rekabeti en iyi şekilde onun dört düzeyde ortaya çıktığını düşünürsek anlayabiliriz. Birinci düzey yerel, kişiler arası düzeydir. Bu, evdeki, okuldaki ve spor sahasındaki rekabetimizdir.

İkinci ve daha yüksek düzey sanayi şirketleri arasındaki rekabettir. Yaşamın gerekli ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşama zenginlik katan malları ve hizmetleri üreten sanayi olduğu için, bu düzey ulusal yaşam standardımız için hayati bir alandır.

Bir sonraki yüksek düzey ulusal düzey ya da hükümet düzeyidir. Hükümetler yalnızca birbirleriyle rekabet etmezler; aynı zamanda kendi sanayi şirketleriyle de rekabet ederler. Ancak bir çok büyük şirket bazı hükümetlerden çok daha güçlü olduğu ve faaliyet alanları itibarıyla uluslar arası oldukları için herhangi bir hükümetin ulaşımının ötesinde ve yukarisındadırlar. Bu nedenle endüstriyel düzeydeki rekabeti hükümet ya da ulusal düzeydeki üstünde kabul edebiliriz. Bu durum; kendi vatandaşlarına karşı sorumlu olan hükümetlerle kendi hissedarlarına karşı sorumlu olan sanayi şirketleri arasındaki belirsiz ilişkiyi göstermektedir (Schutt, 1998).

Dördüncü ve en güçlü düzey saf para rekabetidir. Bu yalnızca uluslar arası rekabet biçimi olan ulusal para birimlerinin birbiriyle rekabet ettiği alan değil, aynı zamanda para birimlerinin kaynak ülke gözetmeksizin

birbirleriyle rekabet ettiği bir alandır. Bu durum paranın artık siyasal kontrol altında olmadığı gerçeğine işaret eder. 1970'ler ve 1980'lerde gerçekleşen para piyasalarının serbest bırakılması ve sınır ötesi vergi cennetlerinin yükselişi ve paraların birbiriyle yarışmasının başlamasından bu ayna, artık ABD dahil, dünyada parayı etkin bir şekilde kontrol edebilecek hiçbir hükümet yoktur (Bello, 1994; George & Sabelli, 1994).

Burada küresel düzeydeki para rekabetiyle birlikte, rekabetin, tıpkı bitkiler ve spermier arasındaki rekabette olduğu gibi, az ya da çok bilinçsiz hâle geldiğini vurgulamak önemlidir. Para piyasalarındaki bireysel oyuncular kasıtlı olarak birbirleriyle rekabet ederken, bir bütün olarak sistem neredeyse otomatik bir nitelik kazanmıştır. Para piyasalarına tuhaf bir kaçınılmazlık niteliği kazandıran bu yönüdür. Ancak bu yalnızca sistem tarafından küresel ölçekte üretilen bir mittir. Piyasaları kontrol eden bilgisayarlardan önce insan iradesi yaptığını unutmakta ve teslimiyet içinde kaçınılmazın önünde boyun eğmektedir.

Çeşitli Düzeylerdeki Rekabet Etiği

Rekabetin etik karakteri her düzeyde farklılaşır ve bunun sonucu olarak maneviyat üzerindeki etkisi de farklı olur. Bunu anladığımızda, yalnızca eğitim politikası değil aynı zamanda etik reformu ve toplumun manevî gelişimi için bir siyasal program inşa edebiliriz.

En alt düzeyde, yani yerel veya kişiler arası düzeyde, rekabet yaşamın kalitesine ve tadına muazzam katkılar yapar. Eğer sınıftaki çocukların büyük bir kısmı en yüksek notu almak için birbirleriyle rekabet etmekten hoşlanmazsa, çalışmalarının kalitesi o kadar yüksek olmayacaktır. Bir zamanlar bir golf yorumcusuna Tiger Woods'un egemenliğinin kötü bir şey olup olmadığı soruldu. Cevap bu büyük golfçunun başarısı ve örnek oluşunun bir çok diğer golfçunun golf sahasına koşmasını sağladığı oldu. Yeni atışlar deniyor, yeni stratejiler öğreniyorlardı. Şampiyonla rekabet etmek bu sporu yeni başarı zirvelerine taşıdı.

Rekabet yalnızca kaliteyi yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda eğlencelidir. Aile, "ludo" oyunu oynamak için masa etrafına toplandığı ve herkesin bağırıp kahkahalar attığı zaman rekabet vardır. Rekabete dayalı bir çok TV oyunlarının varlığı, insanların rekabetten ne kadar hoşlandığını göstermektedir. Ancak rekabet caydırma ve tatsızlığa yol açmayacak şekilde dik-

katle yapılandırılmalıdır. Rekabet çok ciddi olmamalıdır. Okullarda rekabetin dozu, bazılarında kaybeden çocuğun, ötekilerde kazanmasını sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. Belli bir çocuğun kendisinin daima kaybeden olacağını hayal etmeye başladığı bir duruma asla izin verilmemelidir. Üstelik rekabet oyun alanı düzeyinde olmalıdır. Adil olmalıdır. Eğer kazanma şansınız olmadığını bilerseniz, rekabet etme cesareti bulamazsınız. Bu nedenle özürsüz çocukların, diğer özürsüz çocuklarla kendilerini yenecekleri alanlarda değil, kendi aralarında rekabet etmesi teşvik edilmelidir. Çocuklar asla başarısızlık yoluyla kendisine saygıyı kaybetmekten ıstırap çecekleri bir konuma düşürülmemelidirler. Eğitimsel rekabette herkes bir şeylerde kazanır. Okul, sorunları yenme cesaretinde en iyi olanları ve kendi kişisel en iyilerini artıranları ödüllendirmelidir. Akademik olarak en kabiliyetli olanın egemen olmaması gerekir.

Bir başka büyük eğlence kaynağı daha vardır. O da işbirliğidir. İşbirliği de yaşam kalitesine muazzam katkılar yapar. Bizim en derin mutluluğumuz kazandığımız zaman değil, hep birlikte kazandığımız zamandır. Sevenler buluştuklarında, rekabet etmezler; birleşirler. Bu nedenle çocuklarımıza hem rekabet içinde hem de işbirliği içinde yaşamayı öğretmeliyiz.

Endüstriyel ve hükümet düzeylerinde, rekabetin etik yönleri daha farklıdır. Mümkün olduğu kadar az rekabet olması şirketin menfaatinedir. Çünkü her bir şirket piyasadaki kendi sektörlerinde egemen bir yer edinmek için çaba gösterir. Kamuoyunun yararına olan rekabeti beslemek rekabet yasasının işlevidir (Wilks, 1999). Elbette, eğer firmalar gerçekten insanî ihtiyaçları kendi ürünleriyle karşılamak için kurulursa, bu durum ortaya çıkmayacaktır. Onların müşterilerine karşı görev duyguları ürünlerinin kalitesini koruyacaktır. Fakat şirketlerin piyasada hayatta kalmak için rekabet ettiği gerçek dünyada, hissedarları mutlu tutmak gereklidir. Eğer hisselerin değeri düşerse, şirketin değeri de daha az olacaktır ve şirket güçlü bir rakip tarafından devir alınmaya açık hale gelecektir. Böylece finansal mücadele şirketleri insanî ihtiyaçları karşılama amacından daha fazla etkilemektedir.

En yüksek düzey olan saf para rekabeti düzeyinde, etik durum çok ciddidir. Dolar İngiliz sterline; euro, yine karşı rekabet eder, ancak bu durum dolar ya da yenin kalitesine nasıl katkı yapar? Eğer bir paranın değeri artarsa, bu yalnızca ona göre değer kaybeden başka bir para birimine karşıdır. Bu rekabet; aynı anda hem ticarî kestirilemezlik kaynağı olan,

hem de yüksek kâr kaynağı olan bir değişkenlik yaratmaktadır. Peki bu üretimsiz kârların insanlara ne yararı var? Hangi ihtiyaç karşılanmaktadır?

Buraya kadar yalnızca zengin ülkelerin güçlü paraları (*hard currencies*) arasındaki rekabeti düşündük, şimdi ise güçlü paralar ile dünyanın yedide beşinin zayıf paraları (*soft currencies*) arasındaki rekabeti ele almalıyız. Bu paralar bakımından rekabet felakettir. 1965 yılında yerel para birimi olan *leonenin* dolarla neredeyse aynı değerde olduğu dönemde Batı Afrika'daki Sierra Leone'nin tek bir ABD doları borç almış vatandaşının durumunu hayal edin (Amerikan Uluslararası Yatırım Şirketi, 1977). Günümüzde bu kişi borcunu geri ödemek için yaklaşık 2.000 leone bulmak zorunda olacaktır. Buna, bu kadar yıl boyunca işleyecek faiz dahil değildir. Güçlü paralar zayıf paraların bütün değerini emerek, yoksulluk, hastalık ve ölüm getirmiştir.

Buradaki rekabet oyun alanı düzeyindeki rekabet midir? Bu rekabet herhangi bir kimsenin yaşam kalitesine bir katkıda bulunmakta mıdır?

Para piyasalarında dolaşan sınır ötesi para hükümetlerin kontrolü dışındadır. İnsanlar ve bankalar, kendi ülkelerinin vergilendirmesinden kaçmak için paralarını bu vergi cennetlerine akıtmakta ve böylece yerel hükümetler bu paranın kendi hazinelerine getireceği kârlardan mahrum kalmaktadırlar. Dünyadaki hiçbir hükümet vergi cennetlerine sınır koymaya cüret edemez. Çünkü bu takdirde para piyasaları onları cezalandıracaktır. Bu nedenle dünya faydasız ve felaket getirici bir rekabete kilitlenerek, dünyanın büyük bir kısmına borç ve yoksulluk getirmektedir.

Sahte Maneviyat Nasıl Alt Düzeylere Sızar

Değerler, insanî ilişkiler ve benzerleri üzerindeki etki, yerel düzeyde stres ve yoksulluk üreten para düzeyinden gelir. Her gün faydasız para piyasalarında trilyonlarca dolar el değiştirirken; okullarımız, kamusal tesislerimiz, hastanelerimiz sürekli olarak paradan yoksundurlar. Bu durum para tanrısına hizmet eden bir dünyanın ironisidir. Yaşamlarımızı parayı artırmaya adadık ve şimdi hiçbir şeyi karşılayamıyoruz. Üstelik çocuklarımızın günlük yaşamı, bu gibi toplumlarda yaşamak suretiyle değişmektedir.

Benim iki genç oğlum okuldan arkadaşları için bir Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) şubesi kurdular. Ancak okul binasında değil, bir arkadaşlarının evinde toplanıyorlar. Neden okulda toplan-

madıklarını sorduğumda şu cevabı verdiler: “Çünkü o zaman *sad* sayılacağız”. *Sad* kişi başkaları için bir şeyler yapan, gençliğin eğlence kültürünü çılginca izlemeyip topluma hizmeti düşünenidir.³ Paranın doğurduğu maneviyat; içinde yaşamlarımızın her biri, birbiriyle rekabet eden bireysel para birimlerine göre modellendiği bir bireycilik kültürüdür. Bu nedenle günümüzde insanlar arasında dayanışma beslendiği zaman manevî eğitim gerçekleşmektedir.

Bu kültür nasıl doğmuştur? Bu kültürün kökeni, eğlence ya da kalite için değil, para dünyası değerlerinin yerel düzeye sızmasıyla doğmuş olan yaşamın kendisi için yapılan şiddetli rekabette yer almaktadır.

Sonuçlar

Günümüz dünyasının manevî krizi; *para tanrıya* mı yoksa *yaşayan Tanrıya* mı hizmet edeceğimiz sorundur. Bu konuda zihinlerimizi ve kalplerimizi aydınlığa kavuşturmalıyız. Bu bir manevî değerler meselesidir, ancak ucu bir hayat memet meselesine uzanmaktadır. Para kültürüne direnmede, ilk olarak kendi yaşam tarzımızla yüzleşmeliyiz. Sonra okullarımızı incelemeliyiz. Okullarımızdaki rekabeti yaşam veren rekabet değerleri üzerine mi, yoksa yaşam alan rekabet değerleri üzerine mi modelliyoruz?

Bundan sonra vatandaşlar olarak para tanrının gücüne meydan okuyacak politikalar benimsemeliyiz. Hükümetlerimizi vergi cennetlerini yasa dışı ilân etmeye teşvik etmeliyiz. Dünya Bankasının kendisini rekabete ve demokratik kontrole açmalıyız. Hükümetlerimizi, bütün büyük para alışverişlerine her sent için yarım ya da çeyrek sent olarak uygulanacak *Tobin Vergisi* getirmeye teşvik etmeliyiz. Bu, küresel değişkenlikten sorumlu olan sıcak para akışlarını durduracaktır.

Kendimizi bu göreve adanmakla, manevî yaşamlarımızı arındıracak ve çocuklarımızı bolluk içinde bir yaşam yoluna ulaştıracaktır.

Bütün bir kuşağın maneviyatının nasıl değişeceğinin bu şekilde gösterilmesi, bizim genel ya da antropolojik düzeydeki maneviyat tartışmalarını terk etmemiz gerektiğini anlamamıza yardım etmiştir. Aktüel mane-

³ Günümüz İngiliz gençlerinin konuşma dilinde *sad*, *cool*'un karşıtıdır. *Cool* olmak en son moda müzik ve filmlere aşına olmak, prestijli giysiler giymek, hafif sinsi olmak ve ciddi amaçlara bağlı olmamaktır. *Cool* olmak için paraya sahip olmanız gerekmez.

vî yaşam yereldir, incelenen topluma özeldir/her toplumun kendisine özgüdür ve belli materyal faktörlerden gelişmesi bağlamında tarihseldir. Bu nedenle bir paradoksla son veriyoruz: *maneviyat somuttur*.

Kaynakça

- Amerikan Uluslar arası Yatırım Şirketi. (1977). *World currency charts*. American International Investment Corporation.
- Bello, W. (1994). *Dark victory: The United States, structural adjustment and global poverty*. Londra: Pluto Press.
- Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Londra: Harper and Row.
- George, S., & Sabelli, F. (1994). *Faith and credit: The World Bank's secular empire*. Londra: Penguin.
- Hull, J. M. (1996a). Christian education in a capitalist society: Money and God. In D. Ford & D. L. Stamp (Eds.), *Essentials of Christian community: Essays in honour of Daniel W. Hardy* (pp. 241-252). Edinburgh: T. & T. Clark.
- Hull, J. M. (1996b). The ambiguity of spiritual values. In J. M. Halstead & M. Taylor (Eds.), *Values in education and education in values* (pp. 33-44). Londra: Falmer Press.
- Hull, J. M. (1998). Religion, religionism and education. In J. Lähnemann (Ed.), *Inter-religiöse erziehung 2000* (pp. 335-350). Hamburg: EB.
- Hull, J. M. (1999). Bargaining with God: Religious development and economic socialization. *Journal of Psychology and Theology*, 27, 241-249.
- Hull, J. M. (2000). Religionism and religious education. In M. Leicester, C. Mogdil & S. Mogdil (Eds.), *Spiritual and religious education, (Education, Culture and Values Series Vol. V)* (pp. 75-85). Londra: Falmer Press.
- Schutt, H. (1998). *The trouble with capitalism: An enquiry into the causes of global economic failure*. Londra: Zed Books.
- Wilks, S.(1999). *In the public interest: Competition policy and the monopolies and mergers commission*. Manchester: Manchester University Press.

Spiritual Development: Interpretations and Applications¹

Citation/©– Hull, John M.(2003). Spiritual development: Interpretations and applications / Manevî gelişim: Yorumlar ve uygulamalar. Journal of Values Education (Turkey) / Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (2), 109-124.

Abstract– The ambiguity of spiritual development is explored in the first part of this essay. Rather than attempting definitions, a series of interpretations is offered, distinguishing the spiritual from the merely biological on the one hand, and from the more specific notions of religion and faith on the other. Spiritual development is also distinguished from moral and social development, and the ambiguity of these interpretations is further explored by introducing the limiting notion of falsehood.

In the second part of the essay an illustration is offered, in which the ambiguity and the multi-layered character of human spirituality is discussed. The selected illustration is that of competition, which is analysed into a hierarchy of social levels, from the face-to-face educational situation up to competition in the world's currency markets. It is concluded that the ambiguity of human spirituality lies in its socially constructed character, and in the links between the macro- and the microcosm. Spirituality, although always transcending the biological, remains contingent, social and concrete.

Key Words– Spiritual Development.

---

1 Yazarın Türk Okuruna Notu

Türkiye ve Batıda Manevî ve Etik Değerler: Bazı Düşünceler

Türk okuyucular için çevrilen bu değerler araştırmasını yazdığımdan bu yana, bu konu üzerinde çalışmaya devam ettim. İnsan beyni tarihçesi konusundaki son bilimsel çalışmaları araştırmaya yoğunlaştım. Beyin, kendi gelişiminin geçmiş tarihçesini bugüne taşır. Beyin milyonlarca yıldır gelişmektedir ve günümüzün insan beyni ilk dönem sürüngenlerinin beyniyle benzerlik göstermesi sebebiyle bazen *sürüngen beyni* olarak adlandırılmaktadır. Sürüngen beyni hayatta kalmak için gerekli temel reflekslerin büyük bir kısmına sahiptir, ancak duyguları yoktur. Üzerinize gelmekte olan otomobilden kaçmak için hiç düşünmeden ya da hissetmeden, yol kıyısına atladığınızda bunu sağlayan sürüngen beyninizdir. Beynin ortaya çıkacak diğer kısmı *eski memeli beyni* olarak adlandırılır ve bu beyin eylemi duygularla motive eder. *Yeni memeli beyni* ise düşünen, sınırlı öngörme ve plânlama yeteneğine sahip beyindir ve modern insanın entegre beyni olup, *insan beyni* olarak adlandırılır. Bu beyin duygu ve mantığı birleştirir ve konuşma, hayal etme, yaratıcılık ve maneviyat yeteneklerine sahiptir. Değerlerin seçiminde ve özellikle bilinçsizce ve kendiliğinden harekete geçtiğimizde, beynin

bir ya da birkaç düzeyi tarafından yönlendiriliriz. Din; eski memeli beyin, yeni memeli beyin ve modern insan beyninde bulunabilir. Dinimiz hayatımızı koruma gereksinimi, hayatta kalma ve üreme duyguları tarafından yönlendirildiğinde bu dini ilk ya da ilkel dinin ve insan öncesi değerlerin reaksiyonu olarak tanımlayabiliriz. Burada başkalarını dışlama ve kendi hayatta kalmamızı sağlama maksadıyla kendini savunma ve rekabet değerlerini görebiliriz. Bütün canlıların çıkarını göz önüne aldığımız ve başkalarına ve Tanrıya hizmet etmek için aşkına yanıt vermeyi amaçladığımızda modern beynin potansiyelini gerçekleştiriyoruz. Bunu yalnızca bizim türümüzün beyni bakımından *modern* olarak adlandırıyoruz. Halbuki bu beyin muhtemelen birkaç bin yıldır çok değişmemiştir. Bunun anlamı; post-modern bir dünyada taş devri beynine sahip olduğumuzdur. Bu nedenle tehdit edildiğimizde, hâlâ şiddet ve korkuyla tepki veriyoruz ve hâlâ bir çok insan başkalarını yenmekten ve yaşam mücadelesinde başkalarını küçük düşürmekten hoşlanıyor. İslam ve Hristiyanlık gibi büyük dinler bizi, insanî gelişim sürecinde işbirliğine çağırmaktadır ve en mükemmel insanlığa yaptıkları çağırışı işitiyoruz. Dostlarımızın ve hatta düşmanlarımızın gereksinimlerine yanıt vermeye çağıran dinin sesini duymaya başladığımızda, geleceğe giden kapıdayız demektir. Bütün dinlerin insanoğlunun varlığını sürdüreceğine inanıyoruz. Ve bu varlığını sürdürme, inancımızın, siyasetimizin ve eğitim sistemlerimizin sürüngen beynine mi yoksa insan beynine mi yanıt oluşturduğuna bağlıdır.